

تعیین مزیت‌های رقابتی بخش کشاورزی در استان خراسان شمالی

محمد مظهري^۱ - فاطمه رحمانی^{۲*}

تاریخ دریافت: ۸۷/۳/۶

تاریخ پذیرش: ۸۸/۳/۲۴

چکیده

در تحقیق حاضر تلاش شده است که با استفاده از روش تحلیل تغییر- سهم آن دسته از محصولات مختلف زراعی و باغی که استان خراسان شمالی در زمینه تولید آنها دارای مزیت رقابتی است، مشخص گردد. برای رسیدن به هدف مورد نظر از آمار و اطلاعات رسمی منتشر شده توسط نهادهای دولتی در یک فاصله زمانی ده ساله (سالهای ۱۳۷۴ و ۱۳۸۴) استفاده گردید. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که استان خراسان شمالی در تولید محصولاتی مانند پیاز، خربزه، گوجه فرنگی و انگور، دارای مزیت رقابتی است. همچنین در تحقیق حاضر با استفاده از نظرات کارشناسان مربوطه و بر اساس بکارگیری روش دلفی، پتانسیل‌های بالقوه برای محصولاتی که در حال حاضر در استان در سطح وسیع کشت نمی‌شود، تعیین گردید. نتایج بدست آمده از روش دلفی نیز نشان داد که استان خراسان شمالی می‌تواند در زمینه تولید محصولات زراعی مانند نباتات علوفه‌ای، سبزیجات برگی، کلزا، آفتابگردان و کنجد و محصولات باغی آلبالو، شلیل، شفتالو، زعفران و گیاهان دارویی از مزیت رقابتی برخوردار باشد.

واژه‌های کلیدی: استان خراسان شمالی، مزیت رقابتی، تغییر- سهم، روش دلفی

مقدمه

در ادبیات اقتصادی از مزیت نسبی عمدتاً به عنوان مزیت در فراوانی نسبی منابع خاص که در تولید یک یا چند محصول شدت بیشتری دارد، تعبیر می‌شود درحالی‌که مزیت رقابتی، وضعیتی است که یک بنگاه را قادر می‌سازد با کارایی بالاتر و بکارگیری روشهای برتر، محصول را با کیفیت بالاتر عرضه نماید و در رقابت با رقبای سود بیشتری را برای بنگاه فراهم آورد. هدف هربنگاه اقتصادی این است که با کاهش هزینه‌های تولید و ارتقاء کیفیت محصولات تولیدی خود، بتواند مزیت‌های نسبی ایجاد شده را به مزیت رقابتی تبدیل نماید. (۱) از آنجا که رشد و توسعه تولید و صادرات محصولات مختلف تولیدی در داخل کشور از جمله محصولات کشاورزی و افزایش در تنوع آن از مهمترین سیاست‌های اتخاذ شده در برنامه چهارم توسعه اقتصادی- اجتماعی کشور می‌باشد، لذا نیل به این هدف مهم به میزان زیادی بستگی به توان تولیدی و قدرت رقابتی محصولات کشاورزی تولید شده در سطح کشور/ استان در بازارهای جهانی دارد. حمایت از تولید و صادرات محصولات کشاورزی بر پایه مزیت‌های

نسبی منطقه‌ای، باعث می‌شود که واحدهای تولیدی داخلی استان، برنامه ریزی‌های خود را براساس بازارهای رقابتی طراحی و به مرحله اجرا گذارند که طبعاً موفقیت این واحدها به کاهش هزینه‌های تولیدی (قیمت تمام شده) محصولات کشاورزی و همچنین بازاریابی آنها بستگی دارد. (۱۲)

با توجه به اینکه شناخت از وضعیت موجود بخش کشاورزی در سطح استانهای مختلف کشور از جمله استان خراسان شمالی و ساختار حمایتی از آن در راستای ایجاد مزیت‌های رقابتی از موضوعات مورد علاقه سیاست‌گذاران کشور است، لذا تصمیم‌گیری در خصوص فراهم نمودن زمینه‌های مناسب جهت افزایش تولید و صادرات محصولات کشاورزی، مستلزم بررسی دقیق بر مبنای روش‌های علمی در بخش کشاورزی استان در خصوص مزیت‌های نسبی منطقه‌ای است. بنابراین با شناخت توانمندیهای بالقوه در زمینه تولید محصولات مختلف کشاورزی در سطح استان و نیز در نظرگرفتن مشکلات و محدودیتهای موجود از دیدگاه مدیران و کارشناسان مربوطه، می‌توان زمینه‌های لازم را برای رشد و توسعه تولید و صادرات آن گروه از محصولات کشاورزی که استان در تولید آنها دارای مزیت رقابتی می‌باشد، مهیا نموده و در این راستا جهت‌گیری لازم را برای دست اندرکاران بخش کشاورزی به منظور سرمایه‌گذاری‌های مورد نیاز با توجه به پتانسیل‌ها و امکانات موجود در جهت

۱- استادیار پژوهش مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی

۲- مربی پژوهش گروه پژوهشی اقتصاد شهری جهاد دانشگاهی مشهد

(Email: Frahmami82@yahoo.com)

* نویسنده مسئول:

پیش بینی آینده برای کمک به تصمیم گیری‌ها و بدست آوردن توافق عام تعدادی از متخصصان به کمک پرسشنامه می‌باشد. اگر ماتریس حاصل از پرسشنامه با P نشان داده شود و هدف i ام بخش مورد نظر با Qi نشان داده شود، p_{ij} را می‌توان عنصر تلاقی سطر i و ستون j در ماتریس P و به عبارت دیگر اهمیت نسبی هدف i بر هدف j بخش در نظر گرفت. همچنین:

$I=n$ تعداد اهداف برای مقایسه

$K=m$ تعداد اعضای گروه دلفی

$$P_i^{(k)} = \sum_{j=1}^{I=n} P_{ij} \quad (4)$$

مجموع اهمیت نسبی هر سطر پرسشنامه مربوط به عضو k ام گروه دلفی

$$P^{(K)} = \sum_{i=1}^{I=n} P_i^{(k)} = \sum_{i=1}^{I=n} \sum_{j=1}^{I=n} P_{ij} \quad (5)$$

مجموع کل اهمیت‌های نسبی پرسشنامه عنصر k ام گروه دلفی

$$\begin{cases} i = 1, 2, 3, \dots, n \\ j = 1, 2, 3, \dots, n \\ k = 1, 2, 3, \dots, n \end{cases}$$

$$W_i^{(k)} = \frac{P_i^{(k)}}{P^{(k)}} \quad (6)$$

$$\begin{cases} i = 1, 2, \dots, n \\ k = 1, 2, \dots, n \end{cases}$$

وزن نسبی هر هدف I برای هر عضو k ام گروه داخلی

$$W_i = \frac{\sum_{k=1}^{K=m} W_i^{(k)}}{K}, k=m \text{ و } i=1, 2, \dots, n \quad (7)$$

وزن نسبی هدف i ام برای کل اعضای گروه دلفی

در حقیقت هدف از اجرای این عملیات به دست آوردن وزن نسبی هر هدف i ام (W_i) برای کل اعضای گروه دلفی است. در نهایت و بعد از طی مراحل محاسباتی فوق، اهمیت نظرات مورد نظر تعیین میشود. در ادامه و با استفاده از ساختار فوق، محصولات پیشنهادی از نظر مزیت دار بودن رتبه بندی می‌شوند. (۵)

نتایج و بحث

در این قسمت به تجزیه و تحلیل رشد درآمد محصولات کشاورزی استان خراسان شمالی در مقایسه با کل کشور به عنوان مقیاس مرجع، با استفاده از روش تغییر- سهم طی دوره زمانی ۸۴-۱۳۷۴ پرداخته شده است.

رشد تولید و نیز صادرات محصولات خاص (دارای مزیت رقابتی) تعیین نمود. (۴)

هدف اصلی در تحقیق حاضر، شناسایی اولویت بندی رشته فعالیتهای کشاورزی دارای مزیت رقابتی در سطح استان و همچنین استفاده از نظرات کارشناسان مربوطه بر اساس روش دلفی در جهت معرفی پتانسیلهای بالقوه در زمینه تولید محصولات مزیت دار می‌باشد.

مواد و روش ها

روشهای مورد استفاده در تحقیق حاضر روش تحلیل تغییر- سهم^۱ و روش دلفی می‌باشد که در ذیل توضیح داده شده است. لازم به ذکر است که استفاده از روش تغییر-سهم برای آن دسته از محصولات زراعی و باغی در سطح استان خراسان شمالی که اطلاعات و آمار مربوط به مقدار تولید و قیمت هر یک از آنها به تفکیک توسط وزارت جهاد کشاورزی و یا سایر سازمان‌های ذیربط منتشر گردیده، در دو مقطع زمانی سالهای زراعی ۷۴-۱۳۷۳ و ۸۴-۱۳۸۳ استفاده گردید (برای انجام محاسبات از قیمت‌های سال ۷۴-۱۳۷۳ به عنوان قیمت‌های سال پایه استفاده گردید). در این قسمت به استفاده از روش دلفی نیز به منظور تجزیه و تحلیل مزیت دار بودن محصولات به کار می‌رود که به علت موجود نبودن آمار مربوط به تولید و قیمت آنها استفاده از روش قبل برای تحلیل در خصوص آنها میسر نبوده است. تحلیل‌های ارائه شده از این روش نتیجه جمع آوری نظرات ۱۲ نفر از کارشناسان کشاورزی استان خراسان شمالی می‌باشد. در مدل تغییر- سهم، تغییرات تولید (درآمد) در یک منطقه به سه دسته تقسیم می‌شود و روش محاسباتی این سه سهم به صورت زیر است (۲۰):

$$NS_i = e_i^{t-1} \left(\frac{E^t}{E^{t-1}} - 1 \right) \quad (1) \text{ سهم ملی:}$$

$$IM_i = e_i^{t-1} \left(\frac{E_i^t}{E_i^{t-1}} - \frac{E^t}{E^{t-1}} \right) \quad (2) \text{ ترکیب بخشی}$$

(۳) انتقال منطقه‌ای یا سهم رقابتی:

$$RS_i = e_i^{t-1} \left(\frac{e_i^t}{e_i^{t-1}} - \frac{E_i^t}{E_i^{t-1}} \right)$$

که در این روابط:

e_i : تولید (درآمد) منطقه در صنعت یا بخش i : E_i : تولید (درآمد) ملی در بخش i

E : تولید (درآمد) ملی در کل بخش ها ($\sum E_i$)

$t-1$: سال آغازین دوره t : سال پایانی دوره

تکنیک دلفی نیز مبتنی بر نظرسنجی از طریق اخذ پیشنهادها و

(جدول ۱) - تحلیل تغییر سهم در مورد محصولات زراعی استان خراسان شمالی (واحد: هزارریال)

رشد درآمد	اثر سهم رقابتی	اثر ترکیب بخشی	اثر رشد ملی	استان		کشور		محصول	ردیف
				۱۳۸۴	۱۳۷۴	۱۳۸۴	۱۳۷۴		
				۱۱۲۱۳۶۰۴	۱۸۸۵۳۵۴۸	۳۲۳۹۸۲۸۰	۵۶۸۰۱۵۶۴۷		
۹۳۲۷۶۳	۶۲۱۶۱۵۰	۲۶۹۴۹۳۴	۳۴۰۶۲۹۵۱۸	۲۲۸۴۶۸۵۵۷	پياز	۲			
۲۲۵۱۹۶۰	۳۵۲۸۴۸۶۲	۶۵۰۶۳۷۶۰	۷۴۲۱۶۱۹۶۲	۷۶۶۹۹۸۳۸۷	جو	۳			
۴۷۸۱۷۴۹۴	۶۷۳۹۷۹۰	۱۳۸۳۲۰۰۰	۵۲۳۰۸۴۶۹۳	۵۸۹۱۲۲۴۹۷	چغندر قند	۴			
۶۰۳۵۳۹	۶۷۴۰۰۰۰	۱۷۴۳۷۴۲	۴۲۱۱۱۹۸۱۴	۱۲۲۸۳۴۷۰۹	خریزه	۵			
۹۶۶۰۹۹	۵۶۴۱۸۴۵	۲۷۹۱۲۵۰	۵۷۳۳۳۳۹۸۸	۴۳۰۴۳۸۰۲۹	خيار	۶			
۳۰۵۰۴۴	۱۳۳۷۲۲۲	۸۸۱۳۳۲	۶۹۱۱۵۵۵۴۲	۲۴۱۵۲۵۸۲۷	ذرت دانه ای	۷			
۳۱۵۸۶۷۲	۱۳۹۸۹۳۷۱	۹۱۲۶۰۱۸	۲۳۶۸۶۹۱۷۰۱	۱۵۰۷۵۳۶۲۰۳	سیب زمینی	۸			
۳۶۹۹۶۸	۵۶۲۱۵۸۶	۱۰۶۸۹۱۲	۴۳۰۴۷۸۰۰۰۹	۳۶۱۹۰۸۷۹۳۸	شلوک	۹			
۱۰۷۷۶۸۳	۸۵۴۱۴۲۵	۳۱۱۳۶۳۴	۲۱۶۲۷۰۲۱۳	۲۴۵۴۴۸۴۴۲	عدس	۱۰			
۳۹۵۰۴۰۵۲	۱۳۴۸۶۲۱۶۱	۱۱۴۱۳۴۸۸۲	۴۷۲۸۷۸۳۹۳۶	۳۷۱۰۷۰۳۹۲۷	گندم	۱۱			
۲۵۱۳۴۳۴	۳۴۴۵۰۵۰۱	۷۲۶۱۸۰۰	۱۳۳۶۲۹۴۵۰۰	۶۷۱۷۴۱۰۰۷	گوجه فرنگی	۱۲			
۴۷۳۴۲۶	۱۲۲۱۵۳۹	۱۳۶۷۸۲۰	۲۰۵۷۷۸۴۷۷	۱۲۳۰۷۱۱۳۱	لوبیا	۱۳			
۸۴۵۹۵۲	۲۵۰۳۳۷۷	۲۴۴۴۱۲۰	۶۹۷۴۹۹۴۳۵	۹۳۳۴۰۶۷۴۸	نخود	۱۴			
۶۵۷۵۷۷	۱۷۱۰۲۷۱	۱۸۹۹۸۷۰	۶۳۵۵۸۵۰۰۳	۲۷۰۹۹۰۷۶۹	هندوانه	۱۵			
۴۲۹۶۸۷۳	۱۹۹۳۴۵۳۰	۱۲۴۱۴۵۰۰	۱۱۸۸۲۱۶۶۳۴	۱۲۲۲۱۵۰۴۲۶	یونجه	۱۶			
۹۴۲۲۵۸۷۰	۳۰۳۶۴۸۲۷۸	۲۷۲۳۳۶۸۵۴	۱۹۵۴۱۴۰۱۰۷۲	۱۵۵۰۱۲۶۷۵۱۳	جمع				

ماخذ: یافته‌های تحقیق

(جدول ۲) - تحلیل تغییر سهم در مورد محصولات باغی استان خراسان شمالی (واحد: هزارریال)

رشد درآمد	اثر سهم رقابتی	اثر ترکیب بخشی	اثر رشد ملی	استان		کشور		محصول	ردیف
				۱۳۸۴	۱۳۷۴	۱۳۸۴	۱۳۷۴		
				۵۲۰۸۹۶	۸۹۰۲۰۹۶	۱۵۰۴۹۷۰	۳۰۱۹۰۴۰۰۰		
۷۰۹۳۶۷۱	۲۷۰۴۸۶۷۷	۲۰۴۹۴۹۹۴	۱۲۳۶۷۲۰۰۰۰	۱۰۲۵۲۶۶۶۴۵	سیب	۲			
۲۰۸۵۳۸۷	۴۰۹۶۹۲۸	۶۰۲۵۰۸۸	۱۷۸۵۵۲۵۰۰	۱۲۰۸۶۴۳۸۰	زردآلو	۳			
۱۰۵۶۷۷۲	۴۰۳۴۷۸۰	۳۰۵۳۲۲۰	۳۷۷۹۸۷۵۰۰	۲۵۹۴۵۰۶۲۰	گیلاس	۴			
۷۴۲۷۳۷۷	۳۷۷۱۰۰۵۷	۲۱۴۸۸۰۲۷	۱۲۰۸۸۱۲۰۰۰	۷۹۶۸۷۵۴۷۰	انگور	۵			
۴۸۲۵۹۸	۳۱۵۷۸۷۶	۱۳۹۴۳۲۲	۲۴۶۶۳۶۰۰۰	۱۰۱۱۸۴۰۰۰	هلو	۶			
۵۸۱۳۱۲	۳۹۳۶۲۱۳	۱۶۷۹۵۲۴	۹۳۶۶۳۶۰۰	۹۱۴۲۷۲۵۰	گلایی	۷			
۶۷۷۵۲	۴۳۶۴۷۹	۱۹۵۷۵۰	۳۹۸۳۲۸۰۰	۳۸۸۸۴۴۰۰	به	۸			
۱۲۹۴۵	۶۷۲۸۴۷	۳۷۴۰۱	۱۷۶۸۷۶۲۸۰۰	۱۸۵۵۳۲۰۶۰۰	پسته	۹			
۲۸۹۴۲۸	۱۰۳۴۸۰۷	۱۱۲۵۱۳۴	۲۳۱۱۵۷۵۰۰	۱۸۹۵۳۳۴۲۵	آلو و گوجه	۱۰			
۱۵۰۹۰	۶۵۵۵۲	۴۳۶۰۰	۲۸۰۴۵۵۰۰۰	۹۴۵۵۳۴۰۰	توت درختی	۱۱			
۲۱۳۵۱۸۱	۱۷۱۵۸۵۳۶	۶۱۶۸۹۵۲	۷۱۶۰۸۵۰۰۰	۵۶۹۱۴۴۳۵۸	گردو	۱۲			
۲۱۷۸۴۰۹	۱۰۸۲۵۴۸۴۸	۶۳۲۱۰۹۸۲	۶۶۸۰۶۲۸۷۰۰	۵۴۴۲۵۲۱۶۴۸	جمع				

ماخذ: یافته‌های تحقیق

سهم رقابتی که بیان کننده رشد درآمد منطقه می‌باشد نیز نشان داده شده است. این رشد درآمد در مورد بعضی از محصولات مثبت و در مورد برخی دیگر منفی می‌باشد. مثبت بودن رشد درآمد بیان کننده بیشتر بودن درآمد حاصل از تولید محصول در سال انتهایی دوره

براین اساس در جداول (۱) و (۲) روند رشد درآمدی محصولات کشاورزی در کل کشور و در سطح استان برای سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۸۴ و به تفکیک محصولات زراعی و باغی نشان داده شده است. همچنین در جداول مذکور مجموع اثرات رشد ملی، ترکیب بخشی و

(۱۳۸۴) نسبت به سال ابتدای دوره (۱۳۷۴) است و منفی بودن این مقدار بیان کننده کاهش درآمد در دوره مورد مطالعه می‌باشد.

مطابق نتایج این جداول، طی دوره زمانی مورد بررسی، محصولات زراعی پنبه، جو، چغندر قند و لوبیا و محصولات باغی زردآلو، آلو و گوجه دارای رشد درآمد منفی بوده و بقیه محصولات نیز دارای رشد درآمدی مثبت می‌باشند که با توجه به ثابت بودن قیمت‌ها، می‌توان گفت که رشد ایجاد شده در درآمد تنها ناشی از رشد تولید بوده است. در رابطه با اثر رشد ملی، مقدار این شاخص در مورد تمامی محصولات مثبت بوده که با توجه به صعودی بودن روند کلی درآمد بخش کشاورزی در منطقه مرجع، علامت آن صحیح می‌باشد.

مثبت بودن اثر ترکیب بخشی در خصوص محصولات زراعی پیاز، خربزه، ذرت دانه ای، سیب زمینی، گوجه فرنگی، لوبیا و هندوانه، و محصولات باغی زردآلو، گیلاس، انگور، هلو و انواع توت درختی حاکی از آن است که ترکیب محصولات استان در مورد محصولات فوق الذکر به صورتی است که سهم بیشتری در مورد محصولاتی دارد که از نرخ رشد ملی بالاتری برخوردار هستند. به عبارت دیگر سهم محصولاتی که در منطقه مرجع (کشور) از رشد بیشتری برخوردار هستند در ترکیب محصولات منطقه (استان) بیشتر است و در نتیجه متوسط رشد منطقه را بیشتر افزایش می‌دهد. اما اثر ترکیب بخشی در مورد بقیه محصولات یعنی پنبه، جو، چغندر قند، خیار، شلتوک، عدس، گندم، نخود و یونجه و محصولات باغی بادام، سیب، گلابی، به، پسته، آلو و گوجه و گردو منفی است و این بدان معنی است که ترکیب محصولات کشاورزی استان به صورتی است که سهم کمتری در محصولاتی که از میزان رشد ملی بالاتری برخوردار هستند، داشته است. یعنی اگر فرض کنیم که محصولات منطقه هر کدام به تنهایی با همان نرخ رشد ملی خود رشد پیدا کنند، رشد متوسط ملی کمتر خواهد شد چرا که سهم محصولاتی که در منطقه مرجع از رشد پایینی برخوردار هستند، در ترکیب محصولات منطقه بیشتر است و در نتیجه متوسط رشد منطقه را بیشتر کاهش می‌دهد. همانطور که در بخش‌های قبلی نیز توضیح داده شد، جزء سهم رقابتی، اثر قدرت رقابتی منطقه در مقایسه با سایر مناطق را نشان می‌دهد. در واقع جزء سهم رقابتی می‌تواند به منظور تشخیص آن دسته از محصولات کشاورزی منطقه که دارای مزیت رقابتی نسبت به منطقه مرجع هستند، بکار گرفته شود. علاوه بر این از این شاخص می‌توان به منظور تشخیص مناطقی که دارای مزیت رقابتی بیشتری هستند نیز بهره جست. این جزء می‌تواند به تصمیم‌گیران منطقه‌ای به منظور تشخیص فعالیت‌هایی که منطقه در آنها مزیت دارد و تشخیص این مسأله که آیا مزیت رقابتی منطقه در مسیر رشد اقتصاد منطقه حرکت می‌کند یا نه، کمک نماید.

طبق اطلاعات مندرج در جداول (۱) و (۲)، اثر رقابتی محصولات زراعی پنبه، جو، چغندر قند، ذرت دانه ای، سیب زمینی، گندم، لوبیا و

هندوانه و محصولات باغی زردآلو، گیلاس، هلو، آلو و گوجه و انواع توت درختی در سطح استان منفی می‌باشد و این بدان معناست که این محصولات در سطح استان از مزیت رقابتی برخوردار نبوده ولی در مورد بقیه محصولات که علامت شاخص اثر رقابتی آنها مثبت است از مزیت رقابتی در سطح استان برخوردار هستند.

دسته بندی محصولات با استفاده از نتایج تحلیل تغییر-سهم

سهم

از آنجا که یکی از اهداف مهم تحقیق حاضر شناسایی محصولات کشاورزی است که مناطق مختلف استان از نظر تولید آنها دارای مزیت نسبی و رقابتی می‌باشد لذا در این بخش از تحقیق محصولات مختلف زراعی و باغی که دارای مزیت رقابتی می‌باشند، معرفی می‌گردند. بر این اساس با استفاده از علامت هر یک از اجزاء تغییر-سهم در استان خراسان شمالی، محصولات دارای مزیت رقابتی به صورت ذیل مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

محصولات دارای اثر رقابتی و ترکیب بخشی مثبت

در مورد محصولاتی که سهم رقابتی مثبت با یک ترکیب بخشی مثبت همراه شده است، (جداول ۱ و ۲) یک مزیت رقابتی بالقوه در رشد این محصولات در منطقه وجود دارد که می‌تواند رشد بالقوه‌ای برای اقتصاد منطقه باشد. یعنی در این موارد ترکیب بخشی منطقه به شکلی است که از مزیت رقابتی منطقه حمایت می‌کند. یعنی محصولاتی که در منطقه از مزیت نسبی برخوردار هستند، سهم بیشتری در درآمد کشاورزی دارند. در نتیجه می‌توان انتظار داشت که این بخش‌ها در آینده نقش بسیار مهمی در درآمد بخش کشاورزی داشته باشند که در برخی از تحقیقات به چنین مواردی "برنده اقتصادی" گفته می‌شود. همانطور که در جدول (۳) نیز مشاهده می‌شود استان در خصوص محصولات زراعی و باغی پیاز، خربزه، گوجه فرنگی و انگور دارای مزیت رقابتی می‌باشد.

محصولات دارای اثر رقابتی و ترکیب بخشی منفی

برخی محصولات دارای یک اثر ترکیب بخشی منفی، به همراه یک اثر رقابتی منفی می‌باشند (جداول ۱ و ۲)، که این نشان دهنده آن است که منطقه در مورد محصولی که از رشد ملی خوبی برخوردار نیست، مزیت ندارد. به اینگونه موارد "بازنده اقتصادی" گویند و این محصولات به زودی سهم خود را از درآمد منطقه از دست خواهند داد. در این خصوص محصولاتی که در استان دارای عدم مزیت رقابتی می‌باشند عبارتند از پنبه، جو، چغندر قند، گندم، آلو و گوجه.

محصول زراعی و ۵ محصول باغی انتخاب شدند و در مرحله دوم این محصولات از طریق روش دلفی رتبه بندی گردیدند. که نتایج آن در جدول (۳) آورده شده است.

طبق جدول (۳) اولویت محصولات زراعی از لحاظ مزیت نسبی، مطابق روش دلفی عبارت است از نباتات علوفه‌ای که از نظر کارشناسان کشاورزی استان بیشترین پتانسیل را جهت کسب مزیت نسبی در استان دارد و بعد از آن سبزیجات برگی، کلزا، آفتابگردان و کنجد در ردیف‌های بعدی قرار دارند، و در مورد محصولات باغی نیز اولویت محصولات به ترتیب زیر می‌باشد: آلبالو، شلیل، شفتالو، زعفران و گیاهان دارویی.

پیشنهادات (توصیه سیاستی)

- از آنجا که علامت اثر رقابتی و ترکیب بخشی در مورد محصولات پیاز، خربزه، گوجه فرنگی و انگور مثبت می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت که باید به این محصولات توجه خاصی مبذول نمود.

- با توجه به اینکه طبق یافته‌های تحقیق، علامت اثر رقابتی و ترکیب بخشی برای پنبه، جو، چغندر قند، گندم، آلو و گوجه، منفی می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که علیرغم اینکه این گونه محصولات از رشد ملی خوبی برخوردار نیستند ولی منطقه در تولید آنها دارای مزیت می‌باشد. بنابراین در تولید این محصولات بایستی راهکارهای مناسبی در خصوص افزایش تولید این محصولات اتخاذ نمود.

- علیرغم آن که ترکیب بخشی برای محصولات ذرت دانه ای، سیب زمینی، لوبیا، هندوانه، زردآلو، گیلاس، هلو و توت درختی مثبت می‌باشد، ولی به دلیل اثر رقابتی منفی، این محصولات در استان نسبت به کشور قابلیت رقابت ندارند و از مزیت نسبی برخوردار نمی‌باشند. در مورد این محصولات باید برنامه ریزان بخش کشاورزی، استراتژی‌های جدیدی را به منظور بهبود مزیت نسبی منطقه برای آن محصولات مشخص و بازیابی مجدد سهم رقابتی منطقه ارائه کنند.

محصولات دارای اثر رقابتی مثبت و ترکیب بخشی منفی

محصولاتی که دارای یک اثر منفی در ترکیب بخشی به همراه یک اثر مثبت در سهم رقابتی هستند (جدول ۱ و ۲)، "برنده مختلط اقتصادی" نامیده می‌شوند و این در مورد محصولات است که با اینکه از رشد ملی خوبی برخوردار نیستند در منطقه مزیت دارند. چنین محصولاتی شامل خیار، شلتوک، عدس، نخود، یونجه، بادام، سیب، گلابی، به، پسته و گردو می‌باشند.

محصولات دارای اثر رقابتی منفی و ترکیب بخشی مثبت

همانطور که نتایج نشان می‌دهند، اثر ترکیب بخشی و اثر رقابتی در یک سری از موارد کاملاً با هم مطابقت دارند ولی در بعضی از مواقع این دو اثر در جهت عکس یکدیگر عمل می‌کنند. در مورد برخی محصولات، سهم رقابتی منفی با یک ترکیب بخشی مثبت همراه شده است (جدول ۱) و (۲)، بیان کننده این مسأله است که منطقه در حال از دست دادن مزیت رقابتی خود در مورد محصولی است که در چشم انداز رشد آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است و این ممکن است به دلیل عوامل متعددی همچون ضعف برنامه ریزی، سیاست‌های نامناسب کشت و تولید و غیره باشد. در مورد این محصولات باید سیاستگذاران بخش کشاورزی، استراتژی‌های جدیدی را به منظور بهبود مزیت نسبی منطقه برای آن محصولات مشخص و بازیابی مجدد سهم رقابتی منطقه ارائه کنند. این موارد محصولاتی می‌باشند که از نظر رشد درآمد در سطح ملی رتبه بالاتری دارند ولی از مزیت رقابتی در منطقه برخوردار نمی‌باشند. در برخی تحقیقات به چنین مواردی "بازنده مختلط اقتصادی" می‌گویند. محصولات دارای خصوصیت فوق در استان، عبارتند از: ذرت دانه ای، سیب زمینی، لوبیا، هندوانه، زردآلو، گیلاس، هلو و توت درختی.

روش دلفی برای اولویت بندی محصولات کشاورزی مزیت

دار استان خراسان شمالی

در مرحله اول طبق نظر کارشناسان از میان محصولات باقیمانده (محصولاتی که از روش تغییر سهم مورد ارزیابی قرار نگرفتند) ۵

جدول (۳) - اولویت بندی محصولات زراعی و باغی منتخب از لحاظ مزیت نسبی از دیدگاه کارشناسان

رتبه	وزن نسبی		محصول	
	زراعی	باغی	زراعی	باغی
۵	۲	۰/۰۷	۰/۲۸	گیاهان دارویی
۴	۳	۰/۰۹	۰/۱۵	زعفران
۱	۱	۰/۳۵	۰/۴۵	آلبالو
۳	۴	۰/۲۳	۰/۰۸	شفتالو
۲	۵	۰/۲۶	۰/۰۴	شلیل

مأخذ: یافته‌های تحقیق

– باتوجه به نتایج بدست آمده از روش دلفی توصیه می‌گردد که
 بایستی در خصوص تولید محصولات زراعی به ترتیب اهمیت شامل
 نباتات علوفه‌ای، سبزیجات برگی، کلزا، آفتابگردان و کنجد و
 همچنین تولید محصولات باغی شامل آلبالو، شلیل، شفتالو، زعفران و
 گیاهان دارویی بیش از پیش توجه نمود.

منابع

- ۱- اکبری ن. و مصری نژاد ش. ۱۳۸۲. بررسی وضعیت اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی استان اصفهان در طی دوره (۷۵-۱۳۶۵) (رهیافت تغییر سهم و شاخص LQ). مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان. سال پانزدهم، شماره ۲.
- ۲- ده یادگاری س. و همکاران. ۱۳۸۴. بررسی رابطه بین ابعاد مزیت رقابتی و عملکرد صادراتی شرکت‌های ایرانی صادر کننده سنگ‌های تزئینی، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۳۷، ص ۱۵۲-۱۳۳.
- ۳- صادقی ا. ۱۳۸۱. بررسی اقتصادی صنایع روستایی استان مازندران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی.
- ۴- مظهری م. ۱۳۸۳. بررسی پتانسیل‌های صادراتی استان خراسان رضوی و شناخت عوامل رشد و ارتقاء صادرات غیر نفتی. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی.
- ۵- مظهری م. ۱۳۸۵. تدوین استراتژی توسعه تجارت خارجی در استان خراسان رضوی. سازمان بازرگانی استان خراسان رضوی، معاونت تجارت خارجی.
- 6- Anonymous. 2006. Shift-Share Employment Projections Available on the www.ipfw.edu/cris/dev/PDF/Allen%20County%20Shift%20Share%20Employment%20Pro.pdf.
- 7- Anonymous. 2004. Information on Communities and the Economy in Osceola County. Michigan State University.
- 8- Angelou A. 2002. Broome County Plan for Sustainable Economic Development. Principle Angelou Economics.
- 9- Bruno M. 1972. Domestic Resource Cost and Effective Protection: Classification & Synthesis. *J.P.E.* 80, 16-33.
- 10- Chow P. 1990. The Revealed Comparative Advantage of the East Asian NICs, *the International Trade Journal*. Volume 5. No.2. Page: 235-262.
- 11- Di Giacinto V., and Nuzzo G. 2004. Explaining Labor Productivity Differentials on Italian Regions, Available on the http://www.uni-kiel.de/ifw/konfer/spatial/digiacinto_nuzzo.pdf.
- 12- Fritz O., Streicher G. 2004. Measuring Changes in Regional Competitiveness Over Time A Shift-Share Regression Exercise. www.ecomod.net/conferences/ecomod2004/ecomod2004_papers/233.pdf
- 13- Gaigne C., Piguet V., and Schmit B. 2005. Rural Versus Urban Industrial Development: A Shift-Share Analysis on French Data. Inra, Esr-Rennes & CES/ER-Digon, France. September.
- 14- Kraybill D. 2002. Economic Shifts. Trends and Impacts in Van Wert County. Ohio State University.
- 15- Lichty R. 1995. Northeast Minnesota Skills Assessment Final Integrated Report Executive Summary. University of Minnesota Center for Economic Development.
- 16- Mian B.A., Nagarajan P., and Rankaduwa W. 1999. Structural Adaptation of Atlantic Provinces: Growth of Employment and Output 1987-1997. University of Prince Edward Island.
- 17- Porter M. 1998. Adam Smith address: Location, cluster and the new microeconomics of competition, *Business Economics*, Vol.33, No.1.
- 18- Porter M. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Oxford University press.
- 19- Porter M. 2003. *Global Competitiveness Report*. World Economic Forum: New York: Oxford University press.
- 20- Selting A., and Loveridge S. 1992. A Summary of the Literature on Shift-Share Analysis. Staff Paper Series. Department of Agricultural and Applied Economics.

The survey by use of competitive advantage analysis of North Khorasan agricultural sector

M. Mazhari¹ – F. Rahmani^{2*}

Abstract

This survey tries to use of competitive advantage analysis of agricultural productions with shift share method. To arrive this target used of official published statistics in ten years priod (1374-1384) were used. The Results explained North khorasan has competitive advantage in onion, melon, tomato and grape production. Also in this survey, appointment potentials of low plant surface production with using of expert viwes and on the basis of Delphi model. The Result of delphy model explained North khorasan has competitive advantage in forage, vegetables, colza, visor, sesame, nectarine, peach, saffron and pharmaceutical plant production.

Key words: Khorasan shomali province, Competitive advantage, Shift share analysis, Delphi method

---

1,2- Assistant Professor of Research Agricultural and Natural Resource Centre of Khorasan Razavi and Instructor Economic Department of Iranian Academic Centre for Education, Culture and Research, Mashhad, Respectively
(*-Corresponding author Email: Frahmani82@yahoo.com)